

Woensdag 2/09/1914 - ochtendeditie

Hollands-Belgische betrekkingen.

Het Belgische gezantschap te 's-Gravenhage deelt het volgende mee:

Het ministerie van Buitenlandse Zaken van België heeft aan de Belgische pers de volgende mededeling doen toekomen:

Wij achten het onze plicht onze medeburgers op hun hoede te stellen tegen zekere lasteringen, welke door de Duitsers opzettelijk verspreid worden met de slecht verborgen bedoeling om onze betrekkingen met Nederland te benadelen.

Wij wensen te verklaren, dat onze noordelijke bureu niet opgehouden hebben tegenover ons de meest strikte onzijdigheid in acht te nemen. Zij oefenen een edelmoedige gastvrijheid uit ten opzichte van onze uitgehongerde, op hun grondgebied gevluchte landgenoten en betonen zich volijverig, ons alle goede diensten te bewijzen, die overeen te brengen zijn met hun toestand van onzijdigen.

Belgische uitgeweken.

De Limburgse Koerier bevat een verklaring van Belgische onderdanen, naar Maastricht uitgeweken, waarin deze aan hun landgenoten in België melden, dat zij met verbazing vernemen, dat op de Nederlands-Belgische grens geruchten zijn verspreid over een beweerde onaangename houding van de Nederlanders tegenover het Belgische volk.

De ondertekenaars van de verklaring stellen er prijs op, uitdrukkelijk te verklaren, dat de Nederlandse overheden en bevolking als werkelijk onzijdige natie alle Belgische burger-uitgewekenen met

voorbeeldige gastvrijheid ontvangen, waarbij zij aan de noodlijdende personen en gezinnen onder dezen - en degenen, die plotseling beroofd zijn van elk middel van bestaan, zijn talrijk! - huisvesting, voedsel en kleding verschaffen, met een bewonderenswaardige belangeloosheid en edelmoedigheid, die onze hoogste lof verdienen.

Zij verzoeken hun landgenoten dan ook met nadruk op hun hoede te zijn tegen de kwaadwillige geruchten, die uit duistere bron verspreid worden tegen de stipte en eerlijke onzijdigheid van Nederland, welke geruchten van alle grond verstoken zijn en het vertrouwen verdienen van niet één ernstige Belg.

Men schrijft ons uit Zeeuws Vlaanderen:

Het begint hier aan de grens wat rustiger te worden. De vorige week, bij de ontruiming van Mechelen en de verwoesting van Leuven, kwamen iedere dag van Antwerpen en Gent treinen met vluchtelingen, die over de verschillende Belgische grensgemeenten verdeeld werden. Over de Nederlandse grens kwamen er weinig; alleen gegoede families, die hier hun geld en hun boeken in veiligheid brachten of kamers huurden. De arme vluchtelingen, waarvan de meesten niets anders bezaten dan de kleren, die zij aan het lijf hadden, werden hartelijk ontvangen en over de verschillende ingezetenen verdeeld. In enkele plaatsen zijn er twee- à vierhonderd, naargelang de grootte der gemeente. Nu en dan ziet men er zo enkelen op Nederlands grondgebied. De mensen willen "het Hollands" eens zien.

Sinds zondag kunnen we van hier niet meer naar Antwerpen. Alleen zij, die er hoognodig moeten zijn, worden doorgelaten. Op enkele Belgische grensgemeenten is ook het verkeer van rijwielen geschorst; men had in de stelling Antwerpen te veel last van wielrijders, die de soldaten kwamen bezoeken en tegelijkertijd alles kwamen afzien.

De in België aangerichte verwoestingen.

Maastricht, een september. Bij mijn eerste pogingen om het Zuid-Belgische oorlogsterrein te bereiken dreef het toeval me door Leuven en vandaar naar Brussel. Waar ik bij mijn bezoek aan Leuven natuurlijk onmiddellijk constateren ging wat is blijven staan en wat verwoest is, zal ik dat maar het eerst bespreken. In de eerste plaats is de oude Universiteit met de boekerijen verwoest. Enkele van de bijgebouwen zijn blijven staan. Verder is het een hoge hoop grijs puin met stukken muur en smeulende boekenmassa's. De kathedraal Sint Pieter, het magnifieke gotische gebouw, is een ruïne geworden; zes à zeven meter hoog staan nog de zware muren, hier en daar met brokken heiligenbeelden, die vroeger de buitenzijde tooiden. Het stadhuis, eveneens in gotische bouw opgetrokken, is geheel gespaard gebleven. Verder zijn alle voorname wijken totaal verwoest; de mindere buurten bleven geheel of gedeeltelijk gespaard. Het station vertoont geen andere schade dan enige kogelgaten, die in de ramen van de vestibule-entree geschoten zijn. De stad is uitgestorven, de lijken, die onder het puin zijn blijven liggen, verspreiden een walgelijke stank in de straten. Af en toe stort met donderend lawaai een muur in elkaar. Ik ben de hele weg der ellende, die de oorlog door België gebrand heeft, van Maastricht tot Brussel, doorgetrokken en ik kan niet anders zeggen, dan dat ik diep getroffen terug ben gekeerd, niet omdat ik oude vrouwtjes zag, die jammerend trachtten te klimmen over de ruïnen van wat eens hun huisje was, niet omdat ik vluchtelingen zag, die de angst het voorkomen van schuwe dieren had gegeven, ook niet omdat ik kleine kinderen zag, die het huilen staakten omdat onze auto naderde en de handjes omhoog gingen steken om te tonen dat ze geen kwaad wilden; niet om deze feiten, maar omdat ik dat alles zag in ons westelijk Europa. Ik heb medelijden met en vrees gevoeld voor onze beschaving, want dat zo licht het fundament zou zijn, waarop ze rust,

dat had ik niet kunnen geloven. Of de Duitsers of de Belgen de schuld zullen krijgen, als de historie gedocumenteerd over hen oordelen zal, dat is niet aan mij te bepalen. Maar toen ik over een afstand van ruim 100 km reed door een streek waar het lijkt of gloeiend vuur over het land is gestroomd, voelde ik me diep ellendig.

Onze tocht liep eerst van Maastricht naar Luik. We weten nu wel reeds hoe Mouland er uit ziet en Visé. Werkelijk, als men een straat doorgereden is, dan is men verder niet meer vatbaar voor indrukken van ingestorte huizen, want het zijn maar stomme getuigen, die puinhopen, en ze zijn haast alle gelijk. In enkele gespaarde gebouwen zijn de Duitse soldaten ondergebracht, en die zitten zo rustig als in vreedstijd een pijpje te roken of moedigen de mensen aan, vooral toch niet bang voor ze te zijn, maar te gaan waar ze willen. In de buitenwijken van het stadje, waar de huizen gespaard bleven, oefenen de Duitse soldaten regelmatig, zoals ze dat iedere dag doen. Al onmiddellijk, als men Luik nadert, in Herstal, merkt men dat daar het dagelijkse leven reeds weer voor een groot deel op de been is geholpen. De elektrische tram van Herstal naar Luik rijdt weer en in dat gedeelte is van verwoesting niets te bespeuren. De Duitsers hebben een merkwaardig talent van organiseren. In het provinciale gebouw op de Place Saint Lambert heeft de Kommandantur het bestuur in handen genomen en van daaruit worden de zaken in gang gezet. Men tracht zoveel mogelijk het burgerleven zijn gang te laten gaan en daaraan slechts de leiding te geven die men bepaald noodzakelijk acht, en de stemming in Luik vond ik dan ook bepaald gemoedelijk bij hetgeen ik in andere plaatsen vond. De Oberst-leutnant bleek bovendien een vriendelijk behulpzaam man te zijn. Toestemming om zuidelijk te trekken kon hij ons niet geven en eigenlijk ook niet om naar Leuven en Brussel te gaan, maar eindelijk stond hij toch het laatste toe, doch onder de conditie dat op onze passen werd aangetekend dat wij gingen op eigen risico.

In Luik hebben vooral de Quai des Pêcheurs en de Place de l'Université te lijden gehad van de oorlog. Daar liggen vrijwel alle huizen tegen de grond. Maar omdat dit betrekkelijk kleine gedeelten zijn, gaat het dagelijkse leven daar verder regelmatig zijn gang, en ik geloof dat de Luikenaars meer nog dan het verlies van deze stads gedeelten de verwoesting van de Pont des Arcs betreuren. Om welke reden de Luikenaars deze brug opgeblazen hebben is mij een raadsel, want de veel belangrijker spoorbrug hebben zij intact gelaten. Over Sint-Truiden en Tienen hebben we vervolgens Leuven bereikt. Sint-Truiden en Tienen zijn beiden volkomen gespaard gebleven, maar de dorpjes langs de weg zijn voor het grootste gedeelte puinhopen geworden. Overal muren en niets dan muren, waartussen alles weggebrand is. Buiten Luik zag ik nog de ruïne van een der forten, een zeer laag gelegen fort, bijna zonder bodemverheffing. Het is haast niet te geloven dat het Duitse geschut zoveel vat op zo 'n versterking kon hebben en men krijgt weer de indruk dat het belegeringsgeschut van 42 cm een verschrikkelijke uitwerking moet hebben.

Op de weg van Tienen naar Leuven was de weg vol van vluchtelingen, die deels uit Leuven kwamen en deels weer naar Leuven gingen. De eersten keerden teleurgesteld terug, met de zekerheid dat ze vooreerst geen eigen huis meer hadden. Mannen, vrouwen, kinderen, allen beladen en belast met pakken en zakken, schrikken als ze de slag van onze motor horen. Op de weg van Tienen naar Leuven werd ik even buiten de Tienense poort getroffen door enkele dingen die ik zag. Op de 18^e augustus had ik daar gestaan achter de laatste Belgische barricaden, toen de Duitsers de stad bestormden: verder op de weg stonden mitrailleurs, de lansiers reden de vijand ter verkenning tegemoet. Toen begonnen plotseling de Duitse gewerschoten te kraken en zes of zeven paarden renden terug zonder berijder. Nu zag ik op dezelfde plaats hier en daar de vertrapte

uniformen van de gevallen lansiers op de weg liggen, de gele uitmonstering vuil van vele voeten, die erover waren gegaan en terzijde van de weg waren in het land enkele grafheuvels gekomen, waar de ransels en de schakos op lagen van de infanteristen die de mitrailleuses op de 18^e hadden bediend.

Ik reed nu door naar de Place de la Station; op de 18^e zag ik daar de terugtocht van het Belgische leger naar Mechelen, de bevolking was toen in diepe verslagenheid. In de grote brede straat, de Rue de la Station, vlakbij de Place, vroeg ik een apotheker of ik op zijn huis mocht klimmen om de bestorming van de Duitsers te kunnen zien. De totaal ontdane man keek me verbaasd aan: "Waar denkt u aan?" vroeg hij. Als de Duitsers straks hier zijn, zal ik hopen dat we gespaard blijven." Nu was zijn huis een van de honderden ruïnes in de Rue de la Station. Op de Place de la Station stond ik in de nacht van de zevende op de achtste, toen pas het hoofdkwartier naar Leuven was verlegd, in een van de vele kleine cafétjes, met een woedend troepje mensen om mij heen die mij te lijf wilden, omdat ik Nederlander was. Nu is er van al die cafés en hotels daar niet één, dat niet totaal verwoest is. De straten zijn leeg en stil, alleen hoort men nu en dan het gedonder van een in elkaar stortend huis, en verderop gaat een patrouille Duitse soldaten over de puinhopen, het geweer gereed tot schieten. Onze auto moet telkens stilhouden, omdat wij eerst een hoop puin en balken weg moeten ruimen, voor we er door kunnen. Een beklemmend gevoel krijgt men in deze dode stad, waar alleen een vermagerde hond of kat aan vroeger leven herinneren, verbijsterd als de dieren zitten waar eens het huis van hun baas stond. Op de Boulevard de Tirlemont is de bevolking uit de armere wijken gekomen naar de verwoeste huizen om te trachten nog iets te vinden, wat eetbaar is. Want men heeft honger. Op de Grand Place achter de ruïne van de Sint Pieterskerk schuilen een 30 à 40 vrouwen en kinderen om grote vaten heen, waar wijn in geweest is, en

trachten in lege flessen nog te verzamelen wat er overbleef. Wat soldaten, die ondergebracht zijn in het gespaarde stadhuis, kijken toe. Ik trachtte nog wat van ze te vernemen, omtrent de aanleiding tot de verwoesting, maar ik zal beter doen geen vermoedens van soldaten of inwoners weer te geven. Ze spraken elkander lijnrecht tegen en het lijkt me dat beide partijen nog niet echt weten wat er gebeurd is.

Van Leuven naar Brussel is de weg weer gelijk aan vóór Leuven: verbrande huizen hier en daar, vluchtelingen, soldaten en grafzerken langs de weg. Ik zal de volgende beschrijving van mijn reis per brief zenden, maar ik moet u toch eerst nog zeggen dat de toestand in Brussel me deed denken aan een lucht, waar ieder ogenblik het onweer uit kan breken. De verschillende legaties raden de mensen aan naar hun land terug te keren of naar een neutraal land. Onder de Nederlanders daar heerst reeds veel armoede. In de stad zelf vreest men ieder ogenblik dat een paar heethoofden iets tegen de Duitsers zullen beginnen en daardoor ook de verwoesting van Brussel zullen uitlokken. Men had op de Boulevard du Nord een telefoondraad doorgesneden en als straf zette de Duitse commandant het telefoonnet voor de burgers buiten werking, erbij voegend dat herhaling ernstiger represaillemaatregelen ten gevolge zou hebben.

Antwerpen, 1 september. Gisteren kon de positie van de Duitse troepen in de omstreken van Asse doen geloven aan een beweging in de richting van Dendermonde. De noodzakelijkheid om de vrije beschikking te behouden over het Land van Waas had trouwens reeds geleid tot het verscherpen van de maatregelen ter bescherming.

Vijandelijke troepen hadden zich gisteren van Brussel op weg begeven naar Asse. Heden hebben zij hun opmars naar het noorden echter niet voortgezet.

Ninove is thans door de Duitsers bezet, evenals Aalst. Van de Duitse strijdkrachten is een groot deel in de richting van Brussel teruggetrokken.

Vanavond zijn in het Land van Waas de verbindingen hersteld.

In de provincie Antwerpen en het grootste deel van Belgisch Limburg is de toestand onveranderd.

De Duitsers hebben vanochtend Mechelen weer beschoten en in hoofdzaak op de Romboutstoren gemikt

Terneuzen, 1 september. Uit een particulier bericht valt af te leiden dat de zending van Duitse troepen oostwaarts niets anders was dan verwisseling van vermoeide soldaten die nu door verse troepen worden of zijn vervangen. Thans zijn de Duitsers weer in het noorden van België gekomen en bevinden zich te Denderleeuw, in Erembodegem, Aalst, Lede en Dendermonde.

De treinloop bezuiden Gent is weer gestopt.

Hedenavond kwamen hier een aantal vluchtelingen, waaronder een notabele uit Leuven, die tot de gebonden gevangenen behoorde. De oude heer heeft ook van de mishandelingen en beledigingen verhaald waaraan hij en anderen blootstonden. Hij weet niet waar zijn vrouw is.

Oostende, 1 september. De Indépendance Belge meldt dat de Duitsers de omstreken van Brussel versterken. Het kerkhof wordt herschapen in een versterking.

Te Leuven hebben de Duitsers twee jezuïeten, professoren aan de universiteit aldaar, doodgeschoten.

Een dertigtal venters van dagbladen, waarin Duitse wreedheden vermeld stonden, zijn, op karren gebonden, naar Brussel gevoerd en eerst losgelaten dankzij de tussenkomst van een Nederlands burger.

De Duitse gouverneur van Brussel heeft de uitzetting binnen een etmaal van de te Brussel woonachtige Engelsen bevolen. Dezen hebben een protest ingediend bij de Amerikaanse gezant.

De Belgische legatie te 's-Gravenhage deelt het navolgende mee:

In antwoord op mededelingen uit Duitse bron, verklaart de Belgische regering nogmaals, dat het niet waar is, dat uitdelingen van wapens of schietvoorraad aan de burgerlijke bevolking van België hebben plaatsgehad.

Van den beginne af heeft de regering daarentegen door middel van proclamaties en alle andere middelen de inwoners gewaarschuwd, dat de verdediging van het land uitsluitend moet overgelaten worden aan de gewapende macht.

Daarenboven zijn sedert de eerste dagen van augustus de wapens van alle burgers, zowel in de steden als op het platteland, afgenomen. Die wapens, merendeels jachtwapens, zijn alle gemerkt geworden met de naam van hun eigenaar en in de steden achter slot gesteld. Te Namen en te Leuven onder andere heeft men dergelijke gemerkte en gerangschikte wapens gevonden. Men heeft daaruit zeer ten onrechte afgeleid, dat die wapens de namen droegen van hen, voor wie ze bestemd waren en niet die van hun eigenaars.

De regering tekent nogmaals met verontwaardiging verzet aan tegen de belachelijke beschuldigingen van misdrijven, die onder andere te Leuven door Belgische vrouwen zouden zijn begaan.

Over het bombardement van Mechelen schrijft de Antwerpse *Matin*, dat de Duitsers maandag ongeveer 100 granaten in de stad hebben geworpen, die zeer aanzienlijke schade hebben aangericht. In de Stationsstraat zijn veel huizen getroffen, maar vooral in de omgeving van de Lieve Vrouwenkerk is de verwoesting groot. De kerk zelf is verscheidene malen getroffen en tal van granaten zijn in het gebouw gesprongen. Stoelen liggen in spaanders op de grond, van de prachtige geschilderde kerkraden is er geen een heel gebleven.

De prachtige triptiek *La pêche miraculeuse* van Rubens is geheel vernield door de granaatscherven en het bas reliëf van *Fayd'herbe l'Erection de la croix* is aan gruzelementen geslagen.

De toestand te Brussel.

Een ingezetene van Brussel, die gisteren hier te lande is geweest, meldt ons, dat de Belgische hoofdstad nog steeds van de buitenwereld is afgesloten. Men zit er als in een gevangenis, maar er is geen gevaar zolang de bevolking zich kalm houdt, hetgeen te hopen, maar ook te verwachten is. Voor de Nederlandse kolonie bestaat geen groter gevaar dan voor de anderen, dit tot geruststelling van familieleden en vrienden, die niets kunnen horen of laten weten. Geen enkel bericht gaat door.

Uit Antwerpse bron verneemt een onzer oorlogscorrespondenten, dat de Duitsers aanstalten maken voor een beleg of bombardement van Antwerpen.

Naar de *Nieuwe Courant* verneemt is de gunstige beslissing voor het Belgische stadje Bree (waar gendarmes een Duits militair wielrijder hadden doodgeschoten, hetgeen leidde tot gevangenneming van de burgemeester en de deken), te danken aan de bemiddeling van onze minister van Buitenlandse Zaken, Jhr. Loudon.

Tot hem heeft baron Fallon, de Belgische gezant alhier, zich gewend om zijn bemoeiing ten behoeve van de burgemeester te verzoeken en minister Loudon heeft daarop de formele belofte verkregen, dat deze geen leed van de zijde der Duitse troepen meer zou geschieden en dat Bree gespaard zou blijven.

Moge dit, zegt de Nieuwe Courant zijn weg vinden naar het Belgische volk, waarvan nog altijd een deel zonder enige grond tegen Nederland wantrouwig en verbitterd blijft!

Uit Oostende.

Een redacteur van de Gentenaar is naar Oostende geweest en vertelt van zijn bezoek onder meer:

Het koninklijk verblijf is gesloten en verschillende grote hotels zijn in hospitalen veranderd. Op heel onze kust kunnen gemakkelijk 10.000 soldaten verzorgd worden.

De vaart naar Engeland wordt geregeld onderhouden. Het zijn oude mailboten met hun grote watervleugels opzij, die de overvaart naar Dover doen, met de passagiers en met Duitse krijgsgevangenen, indien nodig.

Die boten worden telkens begeleid door een of twee oorlogsschepen, die aan onze kust de wacht houden. Langs de zee kunnen wij gerust zijn; de acht oorlogsschepen alleen al, in het zicht van Oostende, zeggen genoeg. Veel andere Engelse kruisers liggen verder. Het getal is groot genoeg om elke aanval van de vijand in ons land langs de Noordzee af te weren.

Aan de kust zijn de Engelse landsoldaten op hun post. Zaterdagmiddag kwamen de Belgische vrijwilligers, die in Duinkerken hadden vertoefd, hen nog versterken.

Iedere dag doet de bestuurbare ballon der Engelsen zijn tochtje, soms voor uren. Zaterdagmiddag stak hij over zee.

De twee onderzeese kabels, die op onze kust uit Engeland komen, zijn voldoende bewaakt.

Te Oostende is bericht ontvangen dat een Engelse vlieger die in de omstreken van Geraardsbergen, op ongeveer 250 m hoogte, met een eendekker verkenningen deed, door de Duitsers beschoten is.

Het toestel werd geraakt en viel. De vlieger bleef op de plaats dood. Het lijk is begraven en het toestel is er blijven liggen.

België laat, gelijk men weet, door een commissie daden tegen het volkenrecht van de vijand vaststellen. Van Duitse zijde doet dat in België een commissie met de ministeriële directeur Just aan het hoofd. En nu zal, in de districten Gumbinnen en Allenstein, in Oost-Pruisen, telkens een afzonderlijke commissie, met de regeringspresident aan het hoofd, de beschuldigingen van wreedheid en vernieling, tegen de Russen ingebracht, onderzoeken.

België en Oostenrijk-Hongarije.

De Belgische legatie te 's-Gravenhage meldt ons: De Weense bladen, en met name de "Neue Freie Presse" van begin augustus, hebben verhalen openbaar gemaakt over beweerde wreedheden, die in België zouden begaan zijn tegenover Duitse onderdanen.

Deze beweringen zijn van alle grond ontbloot en de consul-generaal van de Verenigde Staten te Antwerpen, die belast is met de bescherming der Duitse en Oostenrijk-Hongaarse belangen, ontkent dat de onderdanen van die landen ruw zijn bejegend of dat hun eigendommen beschadigd zijn geworden, uitgezonderd dan het

verbrijzelen van meubelen in enkele koffiehuisen, en de bedrijvers van die daden zijn dadelijk streng gestraft.

De Belgische minister van buitenlandse zaken heeft het volgende protest-telegram aan de Oostenrijks-Hongaarse doen toekomen door bemiddeling van de Spaanse regering:

“Belgisch gezantschap te San Sebastian, 30 augustus 1914.

De Weense dagbladen en met name de “Neue Freie Presse” hebben beweerde verhalen gepubliceerd van uit België gezette Duitsers en Oostenrijkers, volgens welke onze bevolking de grootste wreedheden te hunnen opzichte zou hebben bedreven onder de ogen van de Belgische autoriteiten. Een zekere Weber zou te Antwerpen door de menigte vermoord zijn geworden, terwijl te Oostende een bakker, Bischof genaamd, zou afgemaakt zijn met stokslagen, waarna hem handen en voeten zouden zijn afgesneden.

De regering protesteert met verontwaardiging tegen deze beschuldigingen; zij ontkent formeel, dat lichamelijke gewelddaden tegen Duitse of Oostenrijks-Hongaarse onderdanen hebben plaats gehad. Buiten het stukslaan van meubels van enkele koffiehuisen, waarvan de bedrijvers streng gestraft zijn, is aan geen enkel Duits of Oostenrijks eigendom schade toegebracht. Verzoek de Spaanse regering ons protest over te brengen aan de Oostenrijks-Hongaarse regering.

Was getekend Davignon.

Woensdag 2/09/1914 - avondeditie

Antwerpen, 2 september. Om half vier in de morgen is opnieuw een Zeppelin boven de stad verschenen. Het luchtschip werd op geweerschoten en geschutvuur onthaald.

Antwerpen, 2 september. De Zeppelin kwam uit het noorden en stevende in zuidelijke richting. Het luchtschip wierp een bom op de spoorweg, zonder schade aan te richten. Van de huizen in de omtrek sprongen alleen de ruiten.

Nadere inlichtingen behelzen echter, dat de Zeppelin ook 10 huizen ernstig heeft beschadigd. Achter deze huizen zijn nog vijf bommen gevallen, die grote gaten in de grond geslagen hebben zonder schade te veroorzaken. Men meent, dat het luchtschip, licht getroffen door het vuur uit de forten, tezelfdertijd acht of negen bommen heeft laten vallen om te ontkomen.

Baarle-Nassau, 2 september. De Zeppelin, vermoedelijk aangeslopen op de noordoostenwind, schijnt het er onder andere op gemunt te hebben het arsenaal bij Berchem te vernielen en de militaire slagplaatsen bij Schietschotel. Bij Deurne moet het luchtschip ook gesignaleerd zijn.

Het kwam niet boven de middenstad, maar ging bij de Borsbeekse poort over de kazerne heen. Boven de toren van de kerk te Berchem keerde het en verdween daarop, terwijl voortdurend op het schip met geweren en kanonnen door de Belgen is geschoten.

Men weet niet, of er gekwetsten zijn. Bij geruchte vernam ik, dat er bij Borgerhout, waar drie grote gasketels staan, eveneens bommen zijn neergekomen, die acht mensen verwondden. Vast staat, dat bij het Berchemse spoorwegstation de telegraafdraden werden vernield en hier en daar de rails weggeslagen. Ook is schade aangericht in de militaire slachtplaatsen bij Schietschotel. Hier veroorzaakte de

ontploffing een geweldige paniek. De mensen renden in nachtgewaad uit hun huizen de binnenstad in.

Een heer, die reeds enige dagen het plan opgevat had Antwerpen te verlaten, wilde daaraan hedenochtend gevolg geven. Hij stond ongeveer half vier op, keek het raam uit en zag daar in de ochtendschemering een flauw licht dreigen. Plotseling viel een schot als van een kanon en hij herkende een Zeppelin. Bij de Borsbeekse poort kwamen de bommen neer. Een ontzettende ontploffing had plaats en het was, alsof het daarna hard hagelde. De schroeven lieten zich horen en binnen 5 minuten was het luchtschip verdwenen.

Ook boven de Plantijnlei en bij Zurenburg is de Zeppelin gesignaleerd. Daar hoorde men ook bommen springen. Het was, alsof de huizen heen en weer schudden, vertellen ooggetuigen mij.

Baarle-Nassau, 2 september. De hoofdinspecteur van het lager onderwijs in Mechelen, die gisteren uit de stad gevlucht is, na nog gedurende het bombardement zijn huis te hebben bezocht, deelde me het volgende mede.

Hij had bemerkt, dat de Duitsers de Romboutstoren tot mikpunt hadden gekozen voor hun geschut, wijl de toren als militair observatiepunt dient. Men kan er alle wegen van Brabant tot Leuven toe overzien; aan de tegenovergestelde zijde ziet men alle forten van Antwerpen. De inspecteur durfde zich in de stad wagen, wijl hij alleen rondom de toren de bommen zag ontploffen. Die bommen hadden op de metersdikke muren van de toren weinig uitwerking en konden er slechts stukken afslaan. Het dak van de kerk was overal doorboord.

Na rondom de grachten te zijn gelopen, een tweekilometer ongeveer, waarbij hij slechts één mens ontmoette (het was toen dinsdagochtend half twaalf), kwam hij aan zijn huis. Het stond nog

onbeschadigd en was niet geplunderd. Het huis van zijn buurman, waar hij aanbelde, was evenals alle andere huizen verlaten.

Op drie plaatsen brandde het in de stad. Een grote brouwerij tegenover het bekende smulpapenrestaurant van de Cour du Beffer was afgebrand. Verder scheen er van de 60.000 inwoners niemand meer gebleven te zijn. Ook zag hij geen Duitsers.

Intussen donderden de schoten rondom de Romboutstoren voort. Dat duurde tot op het ogenblik dat hij de stad weer verliet, ongeveer half twee. Aan de toren was nog steeds geen bijzondere schade te bemerken.

Vaals, 2 september. Ik ben met de auto zaterdag van Breda naar België gegaan. De eerste Duitsers ontmoette ik bij Aarschot aan de spoorwegovergang. Het hele dorp lag in puin.

Van hier naar Leuven is alles uitgebrand. Ik drong met veel moeite door tot de Grande Place. De verwoesting in binnen- en bovenstad is onbeschrijflijk. Alleen het stadhuis stond als een sierlijk kleinood te midden van puinhopen nog onbeschadigd. De Sint Pieterskerk is gedeeltelijk verwoest, maar lijkt mij te repareren. De kunstschaten zijn behouden gebleven. Het laatste avondmaal van Dirk Bouts was gaaf, zowel als alle schilderijen.

De bevolking is gevluht en mag 's nachts niet in de stad blijven. Zondagmorgen zag ik veel vrouwen teruglopen, met de handen in de hoogte, om te proberen nog iets in veiligheid te brengen. Hier en daar brandt het nog.

Sint Joris Weert (ten zuiden van Leuven) is afgebrand. De weg naar Brussel was vol Duitse soldaten. Het museum te Tervuren zag ik ingenomen door reusachtige transporten.

In Brussel doet de heer van Vollenhoven wat hij kan, maar het volk gelooft algemeen, dat de Duitsers door Holland zijn getrokken. Burgemeester Max liet aanplakken, dat de Fransen nooit gezegd hebben, dat ze niet te hulp konden komen, en dat de desbetreffende bekendmaking van de Duitse commandant van Luik gelogen was. Daarop volgde een verbod van de Duitse gouverneur van Brussel om voortaan aanplakbiljetten zonder zijn verlof aan te slaan.

Belgen, die buiten Brussel reizen, krijgen een pas. Twee treinen gaan er per dag van Brussel naar Aken. De Hollanders, die van een pas voorzien zijn, hebben vrije reis naar Holland, maar niet terug.

Na 9 uur is te Brussel alles dicht. Alcohol is hier verboden en moet vernietigd worden. Dit verbod wordt echter niet gehandhaafd en dronken soldaten veroorzaken opstootjes.

Maandag trokken steeds Duitse soldaten van Leuven door de hoofdstad naar het zuidwesten. Ook 21 der grote kanonnen zijn in de richting Parijs vertrokken.

De mannelijke bewoners van Leuven, die naar Keulen waren gebracht, zijn gisteren teruggevoerd.

In de richting van Mechelen gingen 1200 man. Reden onbekend.

Oostende, 2 september. Gisteren vertoonden zich Duitsers in Aalst, sneden de telegraaflijnen door en stelden zich in het bezit van het stadhuis, de bruggen en het station. De kassier had echter gelegenheid gevonden de spoorweggelden ten bedrage van 40.000 frank in veiligheid te brengen.

Toen Belgische ruitery verscheen trokken de Duitsers af in de richting van Asse, nagezet door de Belgen.

Men schrijft ons uit Brussel op 22 augustus:

ik wens in het hier volgende eenvoudigweg, zonder omhaal van woorden, trachten vast te leggen wat wij hier te Brussel de laatste drie dagen beleefd hebben, en de verschillende indrukken, die zich overstelpend opdrongen trachten te behouden.

Reeds van de aanvang van de oorlog af, toen het bleek dat Brussel een belangrijk nieuwscentrum werd, had ik een dagboek willen houden, maar het drukke werk maakte dit onmogelijk. Ik hoop dat een ander het gedaan heeft, want het zou jammer zijn als alle indrukken van die dagen, indrukken die zo snel vervaagden en door andere verdrongen werden, verloren waren gegaan.

Wij journalisten, meer ingewijd dan anderen, begonnen het reeds dinsdag 18 augustus, te begrijpen, toen de koningin met haar kinderen en de regering naar Antwerpen verhuisden. De berichten op de redactie bureaus ontvangen, maar door de censuur niet in de bladen, die in die dagen weer geregeld begonnen te verschijnen, toegelaten, deden ons wel inzien dat er iets gebeuren ging, maar wat het was begrepen we eerst langzamerhand. De geruchten dat de toegangswegen naar de hoofdstad opgebroken en gebarricadeerd werden, het uit eigen wil vernietigen van het zeer kostbare en krachtige station voor draadloze telegrafie te Laken op woensdagmiddag (19 augustus) wezen wat gebeuren ging al aan. 's Avonds toen ik mijn avondtelegrammen ging verzenden aan het Noorderstation, tegen 10 uur, verzocht de beambte liever terstond afrekening; hij zou morgen wel eens niet meer op post kunnen zijn, meende hij. Op het stationsplein, dat zoals alle avonden zwart stond van mensen, kwamen steeds afdelingen afgedankte burgerwachten, die door treinen werden aangevoerd. Op de muren een proclamatie van burgemeester Max, de burgers waarschuwend zich verstandig te gedragen in het te verwachten geval dat er vreemde troepen door

Brussel zouden komen. Wij wisten door particuliere inlichtingen dat “zij” reeds te Kortenberg waren. Een gedrukte stemming van onzekerheid over naderend gevaar hing in de zwoele avond over de volle straten. De garde-civique werd ‘s nachts om 12 uur ontbonden, na de barricades te hebben verwijderd. Spijt en woede hoorde ik uit al hun gesprekken.

Die nacht stierf de paus.

De volgende morgen (donderdag 20 augustus) is het spoor- en telegraafverkeer stopgezet. We zijn afgesloten van de buitenwereld. Op een redactie bureau zegde men mij: de dagbladen zullen niet meer verschijnen, we krijgen toch geen nieuws meer. En men vertelde mij daar, dat de burgemeester met raadsleden in de vroegte het oprukkende leger is tegemoet gegaan en nu in de kazerne der karabiniers op de Daillyplaats met de Duitse stafofficieren onderhandelt.

Hoe zit dit alles? vragen wij ons allen af op dat bevriende bureau. Moet Luik dan niet gevallen zijn en zijn de overwinningen bij Halen en Diest dan niet veeleer nederlagen geweest, die het optrekken van de vijand over Leuven gemakkelijk hebben gemaakt? Wij vragen, maar weten niets.

Dan een bericht aangeplakt aan alle muren: de burgemeester heeft de stad overgegeven na van de bevelhebber de verzekering te hebben gekregen dat, zo men zijn troepen ongestoord laat, zij noch eigendommen noch personen zullen aantasten. De stedelijke regering blijft aan het bewind; andere voorwaarden worden niet medegedeeld en zijn zelfs op dit ogenblik nog maar bij geruchte bekend. De uhlanen staan dan reeds op de Grote Markt. Het publiek is gelukkig kalm gebleven.

Het is middag; een zonsverduistering giet een mat, bleek licht over de stad.

Kort daarna rijden er in auto's rond en lopen er al enkelen in troepjes op de boulevards rond de Beurs. In de eerste schrik worden tafels en stoelen naar binnen gehaald en vlaggen opgeborgen; en zij, die enkele dagen geleden de grootste praatjes hadden, haasten zich de nationale kleuren uit het knoopsgat te nemen. Maar nu de eerste ontmoeting zonder ongelukken is afgelopen, komt er snel kalmte en tegen vier, vijf uur zitten de officieren gewoon in de cafés, enkel nog wat aangestaard door nieuwsgierig straatpubliek.

Om drie uur reeds is er echter wat anders gebeurd. Toen is er een optocht begonnen, zoals we hier nog nooit zagen. Langs de boulevard, welke stijl langs de Plantentuin gaat, onze via triumfalis, die reeds zoveel staatshoofden, ook keizer Willem, in feestelijke stoet zag optrekken, is het grote leger komen afdalen. Eindeloze rijen van grijsgroen en grauwbrown, eerst wat ruitery en voetvolk, maar dan karren, wagens, munitie, ambulances, keukens, veldsmidsen, bagagewagens, zonder einde. En zo trekken zij langs Laken, langs Bosvoorde, langs alle kanten der stad, altijd maar op het zelfde doel af. Naar Frankrijk; maar langs welke weg? Over Bergen? Meer naar het zuidwesten? Niemand weet het. De soldaten, waarmee gepraat wordt, antwoorden op elke vraag omtrent hun reisdoel: Paris! De staf dezer afdeling kiest het bekende hotel Cecil als hoofdkwartier. En van donderdagmiddag 3 uur tot zaterdagochtend 11 uur, als ik dit schrijf, is die optocht zonder einde, dag en nacht, ononderbroken voortgegaan. Het is voor de duizenden, die het aanstaren, een wel heel bijzondere vertoning; voor een paar gepensioneerde Nederlandse officieren, naar deze mij verzekeren, een onvergetelijk militair schouwspel. Zij zijn vol bewondering en staan uren te kijken.

Donderdagavond zijn dan de Duitsers van de bezetting al wat ingeburgerd; ze betalen alles met Duits geld, de mark voor een frank 25 rekenend. De Duitse commanderende generaal Sixt von Arnim laat een Frans-Duitse proclamatie aanplakken, waarin hij zegt, dat hij, gedwongen Brussel te bezetten, daar een troepenmacht er doortrekt, onschendbaarheid van personen en goederen waarborgt, maar dat in geval van schieten, brandstichten, gooien van bommen, enzovoort “die allerschärfsten Massnahmen” zullen toegepast worden.

De ondertekenende generaal is chef van het IVe armeekorps; zijn zoon sneuvelde, zoals bekend is, bij Luik.

In de nacht leggen de Duitsers een veldtelegraaf of -telefoon aan over de lantaarnpalen langs de Boulevard Botanique, en ook langs een stuk Avenue Louise en verder de Chaussée de Charleroi op. Waar dit voor dient, blijft natuurlijk verborgen. Ze posteren schildwachten op de Beurs, voor de ministeries en rijden voortdurend met auto's door de stad.

Gisteren, vrijdagochtend, gaat de stroom nog steeds door; het is nog altijd het IVe armeekorps uit Maagdenburg. Ik zie daarbij regimenten uit Anhalt en Saksen (provincie). Wij blijven van de buitenwereld afgesloten. De Telegraaf werkt niet, geen trein rijdt; de post doet alleen stadsdienst, maar, o wonder, de telefoon, sedert 14 dagen stil, gaat weer. Het is een mysterie, maar het is een feit en we maken er dankbaar gebruik van. Ik beproef echter vergeefs om een andere stad op te bellen. Het tramverkeer gaat ook door, al hebben de lijnen, die door de troepenmacht heen moeten, natuurlijk uren oponthoud.

In de stad stroomt en regent het Duitsers; bekende types, angstig weggekropen, zie ik na 14 dagen voor het eerst weer op de boulevard slenteren, maar gelukkig blijft de bevolking kalm. Velen gaan praatjes

aan met de vrij goedmoedige soldaten; maar als overijverige vrouwen sigaren en sigaretten gaan uitdelen, wordt dat toch wel wat al te kras gevonden.

Max heeft laten aanplakken dat hij tot zijn spijt vernomen heeft, dat personen voor hebben gegeven namens de stadsregering te komen met bevel de vlaggen in te halen; dit is volstrekt onjuist, zegt hij, en in het geheel niet overeenkomend met de vaderlandse gevoelens van het stadsbestuur, voegt hij er waardig aan toe.

De dag gaat goed voorbij. We hebben genoeg te kijken, de koffiehuisen zijn stampvol en men bespreekt de berichten, die de Duitsers meebrengen. De Brusselse correspondent vertelt mij dat hij een luitenant van de staf met oppasser bij zich heeft gekregen en we bespreken de verschillende berichten, die de officier hem gaf lang en breed en toetsen ze aan wat wij zelf reeds wisten. Veel wordt ons nu duidelijker, maar het schijnt de tijd nog niet, dit nu reeds op schrift te zetten, want alles blijft nog te onzeker.

's Avonds worden op de weg, die de Duitse troepen volgen, de koffiehuisen om 9 uur gesloten; een maatregel die ook door de burgemeester van Elsene gevolgd wordt. De levendige wijken aan de Naamse poort en aan het Noorderstation krijgen daardoor een doods aanzien. Aan de porte Louise is, waar op het grondgebied van St. Gillis nog een café open is, zien wij de Duitsers de hulptelegraaf (telefoon) weer afhalen, even snel als hij is aangebracht. Heel in de verte licht en dondert het wat; velen horen hier reeds een artilleriegevecht in.

Zondag, 23 augustus.

Nadat het voorgaande gisteren geschreven was, ging ik 's middags eens op nieuws uit. De gekste geruchten gaan rond en worden gretig verder verspreid, hoewel ieder heel goed weet dat wij sedert meer

dan twee dagen afgesneden zijn van de buitenwereld en het toekomen van berichten absoluut onmogelijk is.

Dit laatste, het volslagen gebrek aan verbinding met de overige wereld, maakt de mensen natuurlijk zenuwachtig en werkt, dit moet ik toegeven, buitengewoon neerdrakkend. Een hedendaags mens kan zich zelfs niet meer indenken, zo hij het nooit bijwoonde, wat het betekent, absoluut verstoken te zijn van nieuws, dat elk buitendien zeer belangrijk en nabij weet. Bij de Nord heeft de stroom wat opgehouden, alleen nog nu en dan karren en troepenafdelingen. In het café Cecil hangt weer de vierkante vlag van een staf uit. Het publiek mag er niet in. De vertegenwoordigers van uw blad, die van dit café hun generale staf hadden gemaakt, zien zich dus verdrongen en komen aan de overkant in het café des Boulevards bijeen, waar wij de verschillende geruchten bespreken en beoordelen en ons, zonder veel succes, bezig houden met ons een denkbeeld te vormen van de toestand.

Hedenmorgen, voor het eerst sedert vele dagen, regen. 's Middags is het weer mooi geworden en op de boulevards en overal veel wandelaars. De burgemeester heeft de terrassen der koffiehuisen doen opruimen, om te beletten dat er zich volksoplopen voor verzamelen, wanneer er Duitsers zitten, en sluiting om 9 uur 's avonds gelast. Om het hinderlijk en weinig waardig nalopen der troepen te verhinderen, heeft Max vanochtend aan laten plakken, dat alle verzamelingen van volk, op punten waar vreemde troepen langs komen of zich ophouden, streng verboden zijn; dit verbod is genomen "pour notre propre dignité." Nu, ik moet tot mijn spijt zeggen, dat vele Brusselaars zich dezer dagen niet steeds waardig gedragen hebben; vooral het geflikflooi van sommigen met de Duitsers heeft menigeen zeeziek gemaakt. Gebrek aan nieuws maakt de mensen zenuwachtiger dan ooit en de vreemdste geruchten doen nog steeds opgeld. Ik zal deze niet alle herhalen: alleen een is voor

ons van belang. Sedert zaterdag is bij het publiek, dat steeds nieuwe troepen ziet aankomen en hun aantal natuurlijk ver overschat, het praatje ontstaan en gretig aangenomen, dat deze troepen door Holland kwamen. Men beweert in de trein wagons met opschriften Venlo, Sittard, zelfs ... Dordrecht gezien te hebben. En de woede tegen de Nederlanders is weer groot. Max liet vanochtend dan ook een zeer duidelijke verklaring van ons gezantschap aanplakken, waarin de gezantschapsraad van Vollenhoven (onze gezant is te Antwerpen bij het hof en de regering) alle geruchten omtrent schending der Nederlandse onzijdigheid ten stelligste tegenspreekt.

Het troepenverkeer is vandaag veel verminderd. Langs de vier wegen, waarlangs de Duitsers hun colonnes op lieten rukken (trein in het midden der stad, infanterie, gedekt door artillerie en cavalerie op de zijanten, meer buitenom), komen nog slechts nu en dan wat troepen voorbij.

Dinsdagochtend 25 augustus.

Gisteren heeft het troepenverkeer zowat stilgestaan. 's Middags een paniekje, tegen vijf uur; de Fransen zouden in aantocht zijn en straatgevechten op handen. De trams werden met spoed naar de remises gehaald en een korte tijd had de stad een vrij verlaten aanzien. 's Avonds was alles echter weer normaal, behalve dan de gesloten koffiehuisen die tegen 9 uur allen naar huis deden gaan.

Donderdagochtend, 27 augustus.

Dinsdag en woensdag waren twee zeer stille dagen, met allerlei geruchten. Gisteren werden enkele kranten uit Gent en Antwerpen te koop aangeboden; twee frank het stuk; blijkbaar te voet aangebracht. Zo mogelijk verwarren zij de toestand nog meer, want nu loopt ieder met, geschreven of getypte, zogenaamde uittreksels

rond, waarin allerlei nieuws, dat zeer wel mogelijk is, maar absoluut niet te bewijzen. De Duitsers lieten woensdagochtend ook "öffentliche Nachrichten" aanplakken, die de indruk moesten vestigen, alsof ze overall aan de winnende hand zijn, maar op de keper beschouwd niets leerden. Dinsdagavond had Max een affiche verspreid, waarin gewaarschuwd werd, dat een Duitse hulptelegraaflijn aan de boulevard de Nord zou zijn doorgesneden. De burgemeester smeekte de bevolking tegen dergelijke handelingen te waken, daar de gevolgen verschrikkelijk konden zijn.

Mensen, die passen halen bij de Duitse overheid, die gisterenmiddag van het stadhuis naar het ministerie van Buitenlandse Zaken verhuisd is, krijgen deze over Luik en Maastricht. Zij kunnen tot Luik lopen of in wagens gaan, die er twee dagen over doen. Er wordt hun blijkbaar gezegd, dat zij vrijdag per trein kunnen gaan. Inderdaad hebben personen, die bij het Noordstation wonen, gisteren locomotieven gezien, en aan het Zuid was men bezig de wissels, door de Belgen opgebroken, weer te herstellen, hetgeen hun dagen werk kostte. In de richting Gent schijnen de vijanden niet zo ver te zijn doorgedrongen als wij eerst dachten; in ieder geval blijkt het, dat zij Gent niet bezetten, want ik zag de Flandre Libérale van dinsdagochtend.

Het nieuws uit de onmiddellijke omgeving der stad, dat de laatste dagen binnenkomt, is natuurlijk zekerder; daaruit vernemen wij, dat er ten noorden van Vilvoorde en in het zuiden bij Charleroi en omstreken hard gevochten wordt; trouwens de aanvoer van gewonden is gisteren en eergisteren groot geweest, meestal, wellicht uitsluitend, Duitsers. De grote ambulancewagens zijn vrijwel het enige wat wij nu van de Duitsers zien; het rekquisitioneren op grote schaal, dat maakte dat melk, boter, eieren, vlees bijna niet meer te krijgen waren, is opgehouden. Gisterenavond is aangeplakt, dat dit gedurende acht dagen zal gestaakt worden of tenminste alleen

contant zou gebeuren. Tot nu toe werd alles op bons, van zeer onzekere waarde, opgevorderd.

Onnodig te zeggen, dat de toestand van gevangenschap, waarin wij hier nu juist een week verkeren, allerakeligst is. Ieder hoopt dan ook, dat er wat gebeuren zou, waardoor er een spoedig einde aan komt; maar hoe dat zou gaan, en waarvandaan dat zal komen, kunnen wij ons, bij gebrek aan zekere berichten, nog niet voorstellen. Wellicht komen er vandaag weer kranten binnen, die ons wat meer leren.

Zaterdag, 29 augustus.

Donderdag zijn voor de tweede keer Duitse berichten aangeplakt, meldend onder andere de val van Namen. Het publiek blijft ze onder ongelooflijk schouderophalen lezen. De burgemeester deed bekend maken, dat er gedurende acht dagen alleen tegen contante betaling gerekwestioneerd zal worden en het wordt werkelijk wat gemakkelijker etenswaren te krijgen. Alleen melk blijft moeilijk, want een groot deel van Brussels omtrek is of onveilig of verwoest. Er blijkt uit de bekendmaking van Max, dat de Duitse regering te Brussel staat onder generaal majoor von Jarotzky en "hofrat" Grabowsky.

Donderdagsmiddags zie ik voor het eerst te Schaarbeek een trein rijden. Belgisch materieel met een tweetal personenwagens, waarin een veertigtal mannen, vrouwen en kinderen, die blijkbaar naar Luik gaan. Dit is trouwens de route die Hollanders aangegeven wordt. Men krijgt een "Passierschein" met een stempel: Deutsches Gouvernement-Brüssel. In Schaarbeek, komen die dag enorm veel ambulanceauto's langs met gewonden, ook enkele gewonde Belgische soldaten, op stro in open karren. De Belgische auto's zijn door de Duitsers ingepikt, wat een protest der Brusselse medici schijnt te hebben uitgelokt. Er werd woensdag en donderdag ten noordoosten van Vilvoorde (Perk, Kampenhout, Epegem) zwaar

gevochten tussen Duitsers en Belgen., zodat in Brussel de hospitalen en ambulances ineens vol zijn geraakt. Mijn buurman, een dokter, heeft drie zalen van het grote militaire hospitaal onder zijn bestuur. Daarin had hij donderdag soldaten van negen verschillende regimenten, en een tiental hoofd- en andere officieren. Een neef van von Arnim, die hij verpleegt, bekende dat de Duitse verliezen op het ogenblik, dat zij Brussel binnentrokken, reeds 80.000 bedroegen.

Vrijdag schijnt de strijd meer naar het westen verplaatst; te Laken hoor ik duidelijk het kanon en in de buurten van Strombeek, Grimbergen en Meise schijnt het lelijk te spoken. Voortdurend komen gewonden binnen. In de stad zelf blijft de toestand hetzelfde; doods 's avonds, overdag levendig door de talrijke leeglopers (gedwongen en gewone), die om nieuws komen, een enkele oude krant verslinden en verder nog zich voeden met allerlei dwaze getijpte berichtjes, die niemand weet waar vandaan komen, en weinig geloof vinden.

Vandaag (zaterdag) schijnt er niet meer gevochten te worden. Personen, die te Strombeek waren, zeggen, dat er daar veel Duitsers zijn, maar dat het rustig is. 's Middags 6 uur kwam er een Belgische (Franse) tweedekker, uit de richting Antwerpen en keerde boven de stad terug. De mitrailleuses in de Cinquantenaire openden er het vuur op en in Strombeek werd hij geweldig gefusilleerd, maar gelukkig zonder succes. Hij bracht heel wat opschudding in de stad en weer nieuwe moed.

De burgemeester, wiens houding in deze moeilijke tijden algemeen bewonderd mag worden, heeft de Duitsers al een paar dagen het stadhuis doen verlaten; en de Duitse vlag, die aan de gevel hing, is weggenomen. Alleen twee feldwebels bewaken op het binnenplein een paar wagens. De Duitse "regering" zit nu op het ministerie van buitenlandse zaken. Aan enkele kazernes hangt de Duitse driekleur.

Algemeen krijgt men de indruk, dat de troepen der bezetting niet talrijk meer zijn.

Maandag, 31 augustus.

Gisteren ben ik te Gent gekomen en heb weer eens Belgische soldaten en uniformen gezien! Op 12 km buiten Brussel zagen wij de laatste pickelhauben; een patrouille van een 15 man.

Door België

Men meldt ons:

Wie thans te voet (een ander middel is er wel bijna niet) vanuit ons land Noord-België binnentrekt, zal verbaasd staan over de vreemdrustige stemming in de dorpen en steden. Er wordt slechts betrekkelijk weinig over de oorlog gesproken; ieder is als in kalme berusting, die slechts wijkt, als er nieuws komt ofwel, zoals wij zagen, als in een estaminet een soldaat verschijnt, die met enkele uren verlof van het front komt.

Nadat ik eerst in het Belgische grensdorp Meerle bij een geneesheer, die ik kende, inlichtingen had ingewonnen (later bleek dit bezoek van grote invloed op mijn wederwaardigheden) trok ik, met als enige bagage een overjas en een knapzak op de rug in de vorm van een officiersmusette (praktischer knapzak is wel niet dankbaar) de Kempen in.

Het eerste doel van mijn reis was Hoogstraten, het aardige Kempense stadje met zijn heerlijke toren, die uren ver zichtbaar is over de bloeiende heidevelden.

Gepakt en gezakt en mars doen door de drukkende zonnewarmte, is een inspanning, die een bureaumens niet meevalt.

Eenzaam waren de wegen, slechts nu en dan passeerde een wielrijder, een enkele keer ook ontmoette ik gendarmen, die me achterdochtig mijn papieren vroegen.

Een Hollander te zijn is, verbazingwekkend genoeg, in deze tijd geen aanbeveling bij onze Belgische broeders, want het wantrouwen in Nederlands bedoelingen is algemeen, ook nabij onze grenzen. Het is verbazend en bedroevend.

Te Hoogstraten bemerkte ik het reeds. Toen ik het stations-koffiehuis waar ik logeren zou, binnentrad, staakten de gesprekken aan de algemene tafel. Men bezag mij met wantrouwen. Het kostte moeite met iemand een gesprek aan te gaan en zodra ik er in geslaagd was, kreeg ik al spoedig het verwijt, dat Nederland heult met Duitsland.

Ik ontmoette op mijn verdere tocht de directeur van de post in een der Belgische grensgemeenten en deze, toch een ontwikkeld man, zegde, dat men in zijn gemeente minder bevreesd was voor de komst der Duitsers dan voor ... een inval der Nederlanders.

Te Hoogstraten vernam ik, dat het niet meer mogelijk was per tram te komen naar Mechelen. Maar, vertelde men mij, van Turnhout kon men nog steeds per trein naar Mechelen gaan. En zo bleef er niets anders over dan de volgende dag de 16 kilometer lange weg naar Turnhout af te stappen, want ook de tram had de dienst gestaakt.

Het werd weer een warme, vermoeiende wandeling. De kolonie bij Hoogstraten (een rijkswerkinrichting) was grotendeels verlaten. Een groot getal der bewoners was naar Antwerpen overgebracht om daar te werken aan de versterking. Van de oorlog was hier verder geen teken te bemerken, behalve dat ik nu en dan een paar met geweren gewapende gendarmen tegenkwam, die mij naar mijn pas vroegen. Te Merksplas, een dorp, halverwege tussen Hoogstraten en Turnhout

wilde ik rusten, maar nauwelijks was ik de dorpsstraat binnen gewandeld of reeds kreeg ik enige gendarmen achter mij en toen ik een herberg was binnengestapt, volgden ze me ook daar en weer moest ik mijn pas tonen. In mijn binnenzak zagen ze een groot papier steken en ook dit moest ik tonen.

Het was een automobielkaart van zuidelijk Nederland met een deel van Noord-België erop. Dit was een verdacht stuk in het oog van een dier twee gendarmen, maar zijn metgezel wist hem te overtuigen, dat de kaart niets bijzonders bevatte.

Van Merksplas tot Turnhout maakte ik de reis op de hoge bok van een zware vrachtwagen, naast de gemoedelijke voerman, wiens paarden uit zichzelf stilhielden voor elk kroegje langs de weg. "Dat zijn ze zo gewoon", zegde de voerman en, gezien de handige wijze, waarop hij voor de toonbank telkens zijn borrel naar binnen sloeg, geloofde ik hem op zijn woord.

Een van de kroegjes, aan de ingang der stad Turnhout, zou me echter bijna noodlottig worden. Mijn brave voerman had ik verteld, dat ik Nederlands journalist was en achteloos tegen de toonbank van de herberg geleund staande, vertelde hij dit verder aan de gasten. Helaas was er onder hen een, die aan spionnenvrees leed en toen ik reeds verder was gereden, de gendarmen waarschuwde. Zo werd ik, terwijl ik op de hoge bok naast de blauwgekleurde voerman mijn intocht hield in Turnhout, aangehouden en gedwongen af te stappen. Met twee gendarmen met geladen geweren achter mij ging het naar de gendarmerie, waar een ernstig onderzoek werd ingesteld.

Dit was fataal voor me.

Geleerd door mijn vroegere ervaringen, had ik me nu niet voorzien van een buitenlandse pas, doch van een bewijs van

Nederlanderschap, geïllustreerd door een Belgische vice-consul en voorzien van een afgestempeld portret. Dit papier bevatte geen vermelding van mijn beroep en ik had zorg gedragen geen perskaarten mee te nemen, wetende hoe weinig medewerking men als journalist van de Duitsers ondervindt.

De gendarmen vonden de afwezigheid van enig stuk, dat mijn verband met de pers zou kunnen bewijzen, hoogst verdacht en nadat de inhoud van mijn musette en mijn zakken nauwkeurig was onderzocht, waarbij ook weer mijn kaart, benevens een kompas, sterke achterdocht wekten, begon een scherp verhoor.

Wanneer ik de Belgische grens was overgegaan? Waar ik de Belgische grens was overgegaan? Hoe ik was gelopen?

Ik vertelde, dat ik eerst was gegaan naar het Belgische dorpje M., om inlichtingen in te winnen bij de geneesheer.

En het was mijn brave dokter, door wie ik uit de handen der gendarmerie verlost werd. Hij toch bleek te zijn de geneesheer van de brigade gendarmerie te M. Wat was er dus eenvoudiger, dan dat de gendarmes te Turnhout telefoneerden naar hun collega's te M. en deze verzochten informatie omtrent mijn persoon in te winnen bij de geneesheer? Het resultaat was dat ik een kwartier later op vrije voeten werd gesteld.

Intussen was het ver in de namiddag geworden. Bij informatie aan het station bleek me, dat het niet meer mogelijk was met de trein tot Mechelen te komen. Wel kon ik nog tot Lier, Kontich of tot Antwerpen. Hoe het verder lopen mocht, het beste was in elk geval de trein te nemen.

Er waren slechts weinige reizigers, maar in elk dorp stonden tientallen te wachten, bijna allen vluchtelingen.

Terwijl te Turnhout volmaakte rust heerste, daar men er in de omstreken nog niet anders heeft gezien dan een enkele kleine groep Duitse lancers, maakte men zich in de dorpen ten zeerste ongerust en aan elk stationnetje stonden hele families bekapt en geladen.

Het valt, vooral als men alleen reist, moeilijk zijn kalmte te bewaren te midden van zulk een algemene zenuwachtigheid en angst, maar toch, ik moest iets zien van de stand der troepen, al was het nog zo weinig.

Ieder vluchtte naar Antwerpen en aan het station te Lier stonden weer tientallen gepakt en gezakt de trein op te wachten, om een toevlucht te zoeken binnen de beschermende forten van de stelling Antwerpen. Ik stapte er uit en vond in het plaatsje ieder in de grootste zenuwachtigheid.

En er was reden toe.

In het zuiden hoorde men het geschutvuur en het was in die richting, dat ik iets van de strijd gezien heb. Geen 10 km van hier strekten de Belgen tegen de Duitsers. Ik zag een afdeling Belgische troepen op ongeveer 500 m ter rechterzijde van de weg, even voorbij Putte, in gevecht. Het geweervuur ratelde, maar meer westelijk hoorde ik ook het geschut. De weg was vol vluchtelingen en enkele karren vervoerden gewonden, die zwijgend neerlagen zonder een enkele kreet van smart.

Vreemd deed die berusting aan en eerbiedig weken de mensen opzij voor het droeve transport.

Ook waren er gewonden die zich te voet uit de vuurlinie hadden begeven. Zo was er een jager, die een schot door de arm had gekregen, en telkens weer het blijkbaar zelf gelegde verband schikkend vertelde van zijn wedervaren. Viermaal was hij in het vuur

geweest en hij en zijn kameraden hadden gestreden zolang zij konden. Te Leuven was het als een hel geweest, maar ze hadden volgehouden en elke kameraad, die viel, had hun woede vermeerderd. Maar ze moesten terug. Ze konden niet anders.

In eenvoudige woorden vertelde hij, en telkens kwam in zijn verhaal als een droef refrein terug: "Wij vochten als leeuwen, maar er waren er zovelen, zovelen, en telkens weer kwamen er meer."

Met een lange stoet vluchtelingen ben ik toen, gedeeltelijk dwars over velden, gegaan naar Kontich.

De verwoesting van Leuven.

In het laatste gedeelte van mijn vorige brief heb ik u zonder enige terughouding, maar met inachtneming van de meest strikte waarheid trachten te schilderen, niet alleen de plundering der huizen van Leuven, maar tevens het cynisme, waarmee sommige soldaten te werk gingen. Ik moet hierop nog even terugkomen; niet om de meer dan schandelijke handelwijze van die bandelozen te verdedigen, geenszins, maar wel om te doen uitkomen dat het inderdaad de slechtste elementen waren onder de zich te Leuven ophoudende troepen en delen van troepen, die de afschuwelijke snoodheden bedreven.

Mijn nachtelijk verblijf te midden van die poel van ellende, waarvan de beschrijving een betere pen behoeft dan de mijne, heeft nochtans dit voordeel opgeleverd, dat ik kon spreken en de mening horen van verschillende officieren en manschappen, van mannen tot geheel verschillende maatschappelijke standen behorend, van jongeren die, in het militaire leven, de meerdere waren der ouderen; van ouderen die in het burgerlijke leven een betere positie bekleedden en beter onderlegd waren, doch in hun militaire positie de mindere waren van

hen die alléén het krijgsmansvak als het hunne hadden gekozen. Ziet, men komt dan door vragen achter de denkwijze van die mannen, die als door het noodlot zijn aangewezen tezamen werkzaam te zijn aan dat ene grote doel: het bestrijden van de tegenstanders en daardoor de verhoging van de roem van hun vaderland. En dan is het mij, bij de nooit goed te praten, onverschoonbare teugelloosheid van enkelingen, waarvan ik getuige was, een behoefte met de meeste nadruk de verklaring af te leggen dat het mij bij ondervinding bleek, dat het overgrote deel zich niet alleen smalend over de gruweldaden der “kameraden” uitliet, doch hun mening niet in het minst onder stoelen of banken stak. Een enkel voorbeeld weer ter verduidelijking. Aan een onderofficier vroegen soldaten om mee te drinken van wijn die bij tientallen flessen was buitgemaakt en meegebracht uit de kelders der brandende huizen. De duurste en fijnste wijnen werden verdeeld en uitgedronken, de zuurdere Rijnwijn aangesproken na de zoete Sauterne, met het gevolg dat de aanwezige voorraad Rijnwijn eenvoudig als “ondrinkbaar” werd weggeworpen. “Was macht ihr da,” aldus de onderofficier, “schändlich ist es was Ihr tut; dass ihr den Wein trinkt ist schon schändlich genug, aber dass Ihr den Wein wegwirft ist niederträchtig. Wenn die Bewohner einmal zurückkehren, hätten sie wenigstens das noch finden können”¹ en toen op verontwaardigde toon: “Ga weg!” Een tweede voorbeeld. Uit een juwelierswinkel brachten enige soldaten kostbare, met edelstenen bezette ringen en armbanden terug in de legerplaats. Met trots werd de buit vergeleken, de waarde getaxeerd en aan het oordeel van anderen onderworpen. Een eenvoudig soldaat was er bij tegenwoordig en ik hoorde hem zeggen “Das ist eine verfluchte

---

¹ Wat doen jullie daar? Schandelijk is het wat jullie doen. Dat jullie die wijn drinken, is al schandelijk genoeg, dat jullie wijn weggooit; is laaghartig. Als de bewoners eens terugkomen, dan hadden zij dat tenminste nog kunnen vinden.

Schweinerei was Ihr da gemacht habt, schämen sollt Ihr euch. Das is kein Krieg führen, doch Raub!”² zich omdraaiend riep hij in verbeten woede: “Halunken”, “Diebsgesindel”³. Ik zou deze enkele voorbeelden met nog meer kunnen aanvullen, doch wilde door ze te vermelden u slechts de indruk geven hoe de plundersaars door hun standgenoten werden beoordeeld, en van de edelere gevoelens die bij deze eenvoudige man schuilen en blijven zelfs te midden van het zo ruw en dikwijls zo wreedaardige oorlogsbedrijf.

Ik schrijf geen psychologie van het leven te velde in oorlogstijd, nog een apologie voor schanddaden, zoals ik die kon vaststellen en nu boven meldde, doch alvorens op mijn persoonlijke wederwaardigheden terug te komen, moet ik nog een kort woord wijden aan de treurige feiten en u trachten te verklaren, hoe het mogelijk is, dat zelfs in een om zijn ijzeren discipline terecht zo beroemd leger de beschreven hemeltergende voorvallen hebben kunnen plaats grijpen. Hoofdzakelijk doe ik dit met het oog op de outsider, die uiteraard anders oordeelt en anders oordelen moet dan diegene, die meer de gebeurtenissen heeft bijgewoond en zich, zij het ook nog onvolkomen, een beter beeld der werkelijkheid kan vormen. De leek toch, en niet het minst de leek in militaire zaken, is maar al te zeer geneigd toestanden in vreedstijd met die in de oorlog over één kam te scheren. Hierin schuilt de grote fout. Reeds in de tijd der manoeuvres, der najaarsoefeningen te velde, ziet zowel de officier als de soldaat de discipline verslappen. Dit is het noodzakelijk gevolg van de omstandigheid, dat de controle op in het garnizoen verboden handelingen geringer wordt; de militair is meer zelfstandig, dikwijls ver van zijn superieuren verwijderd, het toezicht is geringer.

---

² Dat is vervloekt gemeen wat jullie daar gedaan hebben, jullie moesten je schamen. Dat is geen oorlog voeren, maar roven.

³ Schooiers, dievenpak.

Hoeveel te meer is dit het geval in oorlogstijd, waar de krijg veelal gevoerd wordt in een vijandelijk land, te midden van een vijandelijke bevolking. Dan, bij de enorme uitbreiding der tegenwoordige legers der grote mogendheden in oorlogstijd, waarbij alle weerbare mannen worden opgeroepen, is het te verklaren, dat kaf schuilt onder het vele koren en slechte elementen insluipen tussen de overtalrijke goede. En nu is het verklaarbaar dat juist in oorlogstijd die slechte elementen een moreel effect teweegbrengen bij hen, die zwak en weifelend van karakter, hoewel oorspronkelijk meer van goede dan kwade inborst zijn, en deze zich laten meeslepen, zij het ook langzaam, van stap tot stap, tot wreedheden en de meest laakbare handelingen.

Toch nog eens: ik schrijf geen apologie voor wandaden, doch tracht deze verklaarbaar te maken, niet te verdedigen.

Gedurende de nacht vielen nog enkele schoten of ontplofte in de steeds doorbrandende huizen in mijn omgeving de benzine- of petroleumvoorraad. Telkens als zo een ontploffing plaats had wist mij een schildwacht met de meeste stelligheid te verzekeren dat dit patronen waren, die de burgerij in het geheim had bewaard, en dan kwam er weer een van die verschrikkelijke verwensingen aan het adres der Leuvenaars, die ik hier niet willen weergeven. Het is niet te ontkennen, dat de toestand van de zich in de stad bevindende soldaten nog steeds gevaarlijk was, hoewel zich nog slechts enkele inwoners in de huizen konden ophouden, maar daaronder waren dan ook de desperado's die voor niets terugdeinzen, wie het bestaan totaal onverschillig is geworden en wiens enig doel het is wraak te nemen voor hun medeburgers ten koste van het eigen leven. Dat de militairen onder deze omstandigheden in iedere burger die door de nood gedwongen uit zijn schuilhoek te voorschijn kwam, een natuurlijke vijand zagen en deze zonder enige waarschuwing neerlegden, is verklaarbaar, wanneer men denkt aan de

zenuwachtige en opgewonden stemming die zich van hen gedurende de vervolgen 24 uur had meester gemaakt. Dat ook hierbij nog de funeste invloed van de drank zich liet gelden, kan als stellig worden aangenomen. Zonder behoorlijk voedsel in de avond en nacht genoten te hebben, werd de fles in de ochtenduren op een geduchte wijze aangesproken tengevolge waarvan de stemming tegenover de ongelukkige inwoners steeds vijandiger werd. In mijn nabijheid gaf een soldaat zijn kameraden een uitleg over welke wel de beste wijze was, een burger het leven uit te blazen. Het was walgelijk de gesprekken aan te horen, waarvan ik nolens volens wel getuige moest zijn.

En steeds daartussendoor kwam toch bij anderen een gevoel op van medelijden met de van erf en goed verdrevenen. Niet voor hun genoeg hadden deze mannen, naar ze mij verzekerden, de brand gesticht, het was de volvoering van een bevel, dat uit zelfverdediging was gegeven. Doch slechts aarzelend en met tegenzin waren er die dit bevel hadden uitgevoerd, alleen door de noodzakelijkheid gedreven waren ze er naar hun overtuiging toe moeten overgaan. Volgens velen had België al de jammer en ellende die thans over dit land heerste, kunnen vermijden. "Hätten die Belgiër uns doch einfach durchziehen lassen, dann wäre Nichts passiert"⁴ was een opmerking die ik niet eens doch wel honderden malen heb horen uiten, niet alleen hier, te Leuven, maar ook in het andere gedeelte van het oorlogsterrein dat ik bezocht. Ik had onder de omstandigheden, waarin ik verkeerde, geen lust, een beschouwing te houden over volkenrecht en neutraliteit; opmerkelijk was het nochtans, dat ik nooit één stem heb horen opgaan die het recht der Belgen om naar

---

⁴ Hadden de Belgen ons toch maar eenvoudig laten doortrekken, dan zou er niets gebeurd zijn.

de wapenen te grijpen en zich tegen een inval van hun grondgebied te verzetten, verdedigde.

Daar weerklonken van het Stationsplein drie donderende hoera's. Ik spoedde mij erheen om te weten wat er de oorzaak van was en vernam dat zoeven bericht was binnengekomen dat de Duitsers tot op 80 km van Parijs waren genaderd en de Franse regering vredesvoorwaarden had aangeboden. Natuurlijk vond dit bericht overal gretig geloof, het einde van de oorlog stond voor de deur, spoedig zouden ze weer in de heimat zijn. Toen een officier opmerkte dat dit nog wel een poosje kon duren, daar eerst nog met de Russen moest afgerekend worden en de hier aanwezige troepen ook bij die veldtocht zouden moeten meehelpen, kwam weer dit schitterend optimisme, dat vast geloof in de superioriteit der Duitse wapens en hun aanvoering, voor de dag, dat hun ook de kracht had gegeven tot die volharding en dat doorzetten, waarmee het voorlopig succes tegen Frankrijk en België was verkregen. "Mit den Russen werden wir bald fertig werden"⁵, over de Russen werd gesproken en geoordeeld als over een quantité négligeable.

Inmiddels was besloten dat een van ons naar Brussel zou gaan, om daar particuliere brieven te bezorgen, en hij de auto zo spoedig mogelijk zou terugzenden. Door herhaaldelijk oponthoud echter was het de chauffeur niet mogelijk geweest vóór half twee 's namiddags terug te zijn. Voor de 30 km, heen en terug, had hij bijna drieënhalf uur nodig gehad.

In het vooruitzicht nog 's avonds te Maastricht terug te zijn, aanvaardde ik welgemoed, doch oververmoeid, de terugtocht. Een onderofficier der Saksische landweer, die naar het 25 km verwijderde Tienen terug moest, vroeg of hij mocht meerijden. Volgaarne

---

⁵ Met de Russen zullen we het gauw klaarspelen.

voldeed ik aan zijn verzoek, onder die conditie, dat hij naast de chauffeur moest plaats nemen; ik vertelde de man natuurlijk niet waarom ik hem zo gaarne meenam. Een gewapend militair in de auto was immers de beste vlag die de lading kon dekken, posten en troepenafdelingen zouden mij, door de uniform beveiligd, misschien wel als arrestant beschouwd, maar nergens lastig vallen. Van Tienen ging de reis weer op Sint-Truiden, waar ik op het marktplein, waar de kommandantur in het raadhuis gevestigd is, getuige was van een niet onaardig voorval, dat ik u niet wil onthouden. Terwijl ik daar met enige Duitsers stond te praten, al wachtende op mijn Passierschein, ging een niets kwaads vermoedend Belgisch boertje zijns weegs. In minder dan geen tijd had een soldaat hem een bezem in de hand gedrukt en beduidde hem de straat te vegen. Tegenstribbelen zou nutteloos zijn en zo toog ons boertje lachend, zoals zijn collega die kiespijn heeft, met niet al te grote ijver aan het werk. Een tweetal burgers waren hem spoedig daarbij behulpzaam. "Gestern hatten wir hier vierzig an der Arbeit. Sie tun es ganz gerne"⁶, verzekerde mij een onderofficier. Of het waar is?

Daar naderde een dame met haar dochter, die de commandant wenste te spreken en hem handenwringend klaagde dat men haar zoon gearresteerd had en in het raadhuis had opgesloten. De commandant verzocht mij als tolk te willen fungeren. De jonge man, zo verklaarde de moeder, was steeds voorkomend geweest tegenover de Duitse soldaten; zij was zich niet bewust dat hij ook maar het geringste kon gedaan hebben dat strijdig was met de uitgevaardigde bevelen en proclamaties. Mijn tussenkomst en hulp kon evenwel niet baten. De man bleef in arrest, daar hij geruchten had verspreid over de nederlaag der Duitse troepen. Men ziet, de

---

⁶ Gisteren hadden wij er hier 40 aan het werk. Ze doen het heel graag.

bevolking wordt nauwlettend bewaakt, de geringste overtreding of onvoorzichtigheid kan aanleiding geven tot aanhouding.

Voort ging het verder naar Luik, dan naar Maastricht. Na nog geen 6 km afgelegd te hebben sprong de achterband, die door een nieuwe spoedig was vervangen. Dat was de derde keer op de tocht, nog een zo'n ongeval en de kans zou verkeken zijn Maastricht, zelfs Luik te bereiken, want daar is het verboden na 6 uur 's avonds zich op straat te begeven. Na 5 minuten begaf ons de linker voorband. Daar stonden we, midden op de straatweg, 1 km van een klein gehucht verwijderd. Weg verwachtingen, weg hoop, weg illusies. Het enige middel was de wagen tot daar voort te duwen, daar te trachten de band te repareren en er zo nodig onderkomen te vinden. Een dorpsrijwielhandelaar verleende tegen een woekerprijs assistentie en gratis advies; de hele operatie duurde meer dan tweeënhalve uur. Bij vriendelijke boerenlieden, die me eerst angstig voor een Duits officier aanzagen, kon ik overnachten. Na de doorstane vermoeienis van de vorige dagen wenste ik niet al te lang te wachten met rust nemen en duurde het maar zeer kort of de slaap overmande me. Doch telkens schrikte ik op, in mijn verbeelding hoorde ik nog het akelig geknetter van brandende huizen en het neerploffen van balken en gevels.

's Anderendaags zo vroeg mogelijk uit de veren, om tenminste nog voor het verschijnen van uw avondblad de toedracht te Leuven te kunnen seinen. Maar ook toen verliet het bandenpech ons niet. Het bleef sukkelen tot Luik, waar een Hollands industrieel, die ik een vorig maal had leren kennen, mij een paar nieuwe banden leende. Maar toen ging het ook vliegenvlug naar Maastricht, waar ik na een tocht van nagenoeg 27 uur 's middags om 3 uur binnenkwam.

Bewogen was de reis geweest, niet ongevaarlijk, maar rijk aan wisselende indrukken en emoties.

Uit Mechelen.

Een vluchteling uit Mechelen, die zaterdagavond na veel wederwaardigheden uit Mechelen te Tiel arriveerde, deelt aan de Nieuwe Tielsche Courant onder meer het volgende mee:

Tot dinsdagmorgen 25 augustus half zes bleef alles rustig, doch toen werden wij eensklaps opgeschrikt door granaatvuur. Gedurende 20 minuten duurde het bombardement, toen werden de Duitsers door de Belgen teruggedreven. De kanonnade was hoofdzakelijk gericht op de prachtige St. Romboutstoren, die echter slechts weinig geleden heeft. Maar de kerk is zwaar beschadigd. Ik zag een granaat boven de toren uiteenspatten. De vele kogels verwoestten tal van huizen in de nabijheid. In de Heemsbent werden een oude man en vrouw, die hun geld wilden halen, in hun woning door een granaat gedood. De Belgen, die de Duitsers terugwierpen, slaagden erin, de kanonnen, wiens moorddadig vuur zoveel schrik en jammer had verspreid, te overheersen. De Duitse soldaten trokken zich naar de kant van Vilvoorde terug.

De volgende dag had bij Hofstade en Hellewaard een grote slag plaats. Van Mechelen uit werd van 's morgens 4 uur tot 's middags 4 uur onophoudelijk zwaar kanongebulder gehoord. De schrik sloeg de bewoners om het hart en velen vluchtten met achterlating van alles, wat zij bezaten. De treinen werden bestormd, er werd gevochten om een plaatsje.

De algemene gedachte van ons was nu, dat de Duitsers spoedig zouden komen opdagen en met een aantal families verschool ik mij in de kelder van onze woning. Voor de veiligheid werd een gat gegraven naar de kelder van de burens, viel dan ons huis in, dan zou van schuilplaats verwisseld kunnen worden. Het was een angstig wachten in de donkere ruimte. Daar niets vernomen werd, waagden

enkelen het uit de schuilplaats te kruipen en werd de mededeling ontvangen, dat wij die nacht rustig konden gaan slapen, omdat de stad aan de Duitsers was overgegeven. Inderdaad stoorde die nacht niets onze rust.

Toen ik donderdagmorgen 27 augustus opstond, was de stad als uitgestorven. Ik nam een kijkje bij de bruggen, waar de Belgische genie bezig was, de bestaande ijzeren bruggen af te breken en te vervangen door houten, en nam terloops nog waar, dat van vier uhlanen, die kwamen aangereden, drie doodgeschoten werden. Van een treinenloop was op dat ogenblik niets te bespeuren, zodat ik besloot voorlopig in de stad te blijven.

De algemene mening van de aanwezigen was, dat de Duitsers weer teruggetrokken waren. In de loop van de morgen kwam een grote schare vluchtelingen uit Leuven en Herent de stad binnen. Terwijl zij door de ingezetenen gevoed en verzorgd werden, vertelden zij van de ellende, welke zij meegemaakt hadden. Over de behandeling der Duitsers hadden zij niet te klagen. Zij moesten wel midden in de straten lopen, geëscorteerd door Duitsers en kregen bevel een Duitse vlag in de hand te nemen, doch de soldaten gaven hun brood en brachten de stoet tot op de weg naar Mechelen, waar de stakkers aan hun lot overgelaten werden.

Toen ik 's middags gegeten had, kwam een boodschap, dat het nu nog tijd was om te vluchten. De burgemeester liet afkondigen dat de stad weer gebombardeerd zou worden en zette de mensen aan de wijk te nemen. Weeskinderen, nonnen en kloosterlingen zag ik in groten getale naar het station gaan en daar ik hoorde, dat nog slechts één trein zou lopen, besloot ik eveneens de stad te verlaten. Aan het station heerste een ware paniek, vrouwen weenden om hun in het gedrang verloren kinderen; tot boven op de wagens van de trein zaten passagiers en soldaten en ik was zelfs blij een plaatsje in een

veewagen te hebben veroverd. Te 4 uur vertrok de overvolle trein en juist was deze de brug van Nekkerspoel over of de Belgen lieten de brug springen.

Naar Luik en terug.

Een van onze oorlogscorrespondenten in België schrijft ons:

Van Moulant (Moelingen) ben ik over Visé, Argenteau, Cheratte enzovoort naar Luik gegaan, waar ik om ongeveer 8 uur aankwam. Nadat men mij gefouilleerd had en mijn paspoort nagezien had liet men mij ongehinderd door. De eerste indruk, die ik van de stad kreeg, was, dat ik er niets ongewoons zag. Het was nog precies hetzelfde als voor 14 dagen, toen ik Luik verlaten had.

Alleen op de Quai des Pêcheurs waren verscheidene woningen verbrand, en men was juist bezig het puin op te ruimen, evenals op de Places de l'Université en in de rue des Dominicains, waar ook door brand grote verwoestingen aangericht waren. Wat mij ook vooral trof en wat ook de stad een levendiger aanzien geeft, was, dat de trams weer hun gewone dienst deden, en het dagelijks verkeer zijn gewone gang gaat, zodat dus, buiten de verwoestingen, haast niets veranderd is te Luik.

Alles staat echter onder Duits regime.

Wat ook een goede maatregel is van het Duitse legerbestuur te Luik, is dat de soldaten die geen dienst doen allen ongewapend zijn. De burgers krijgen daardoor een gevoel van gerustheid.

Uit Luik zijn intussen ook reeds tal van Duitse troepen weggetrokken.

Ik ging, nadat ik mijn waarnemingen te Luik gedaan had, 's ochtends om 11 uur terug, maar nu niet langs dezelfde weg, maar over Herstal

en Jupille (aan de linkeroever van de Maas). Ik kwam dan ook dank zij mijn papieren en ook vooral, omdat ik Hollander was, en na dezelfde formaliteiten te hebben ondergaan, uit de stad. De terugtocht naar Maastricht ging wat sneller, daar ik een prachtige fietsweg had. Van Herstal komt men over Haccourt-Visé, Klein Lanaye, Groot Lanaye en St. Pieter te Maastricht.

Te Lanaye veranderde ik echter van koers en volgde de weg van Tongeren.

Men had mij namelijk gezegd, dat de Duitsers Wonck, (een plaatsje in Belgisch-Limburg dat wel bekend is om zijn strohoedennijverheid) in brand gestoken en alle inwoners vermoord hadden. Inderdaad hoorde ik ook in die richting hevig geweervuur en zag ik een vuurgloed. Ik volgde een binnenweg en kwam onder Biesland tot vlak voor Wonck, maar daar stond alles nog op zijn plaats en hadden de Duitsers van de bewoners geen haar gekrenkt. De vlammen waren afkomstig van het plaatsje Eben, vlakbij Holland en op de weg van Kanne, waar verleden week de vrouw van de burgemeester en een vriend van deze laatste door de Duitsers zijn doodgeschoten. In Eben bleek het echter niet zo erg gesteld te zijn als in Glons, anderhalf uur van Tongeren. In Glons was men eigenlijk bezig te branden en te moorden. En honderden vluchtelingen kwamen huilend en kermend afgezakt naar het Hollandse gebied.

Ik ondervroeg sommigen van hen, maar de mensen waren zo verbouwereerd, dat ze geen acht op mij sloegen; ze zagen er ook zo verwilderd en hopeloos uit, dat men wel een hart van steen moest hebben, om geen medelijden met hen te krijgen!

Ikzelf waagde mij ook niet te dicht in de nabijheid van de plaats der verwoesting, daar ik die van nabij toch niet kon volgen en het ook

voor eigen veiligheid niet raadzaam was; daar de Duitsers iedereen die hen tegemoet kwam, zonder genade dreigden neer te schieten.

Ik ging dan ook de weg van Glons terug over Hermalle en volgde een binnenweg die mij in anderhalf uur naar Sint Pieter bracht, aan de voet van de St. Pietersberg; en zo verder naar Maastricht.

PS. Zoeven werd mij nog door een vluchteling, die in Maastricht is, het volgende medegedeeld. Een groep van naar schatting ongeveer 10.000 Duitsers was van Leuven, over Tienen komen afzakken naar Hasselt en Diest, waar zij in de nacht van zaterdag op zondag opnieuw brand gesticht hadden en alles wat nog overeind stond omver gehaald hadden.

Van Leuven tot Diest had men overal alles vernield en verwoest, en alles neergeschoten, wat niet goedschiks weg wou gaan, kortom dezelfde tonelen vielen daar voor, die men al overal elders in België, sedert het uitbreken van de oorlog heeft waargenomen.

Mijn zegsman was ook gisterenmorgen (zondag) uit Bassenge, een dorpje tussen Diest en Groot-Lanaye en in de onmiddellijke nabijheid van Glons, gevlucht, achtervolgd door de Duitsers er wel met de handen in de hoogte. Met hem vluchtten nog ruim 200 anderen, allen met de handen omhoog. De eerste die ook maar een ogenblik de handen of zelfs maar een hand durfde te laten zakken werd wegens zulke verdachte beweging onmiddellijk neergeschoten.

Dat er velen, aldus mijn zegsman, hun leven lieten, is wel aan te nemen, maar ook was het verboden, om als er een neergeschoten was, om te kijken of ook maar enigszins hulp te bieden; anders liep men gevaar hetzelfde lot te ondergaan.

Mijn zegsman en met hem nog velen, hadden op deze manier circa 2 uur in een flinke looppas gemarcheerd, terwijl zij de kogels om hun

oren hoorden fluiten, en het mocht, volgens hem, nog een wonder heten, dat zij er zo afgekomen waren.

Men had ze daarna tot op de weg naar Tongeren, tussen Hembaje en Hercker, zonder achtervolging laten verder trekken, maar met de wrede bedreiging, dat de eerste die omzag, zonder genade zou worden neergeschoten.

Een Engels soldaat aan het woord.

Een gewonde Hooglander heeft het volgende verhaal gedaan van de vierdaagse slag, die de vorige zondag in de buurt van Bergen begon en woensdagavond daaraanvolgend op de weg naar Amiens eindigde.

Gelijk dat bij een gezamenlijke tegenslag meermalen voorkomt, geeft hij er de bondgenoten de schuld van, dat de Engelsen gedwongen waren terug te trekken.

“Ofschoon het een soldaat niet past”, zo vertelt hij, “om kritiek uit te oefenen op zijn meerderen, ook al zijn het officieren van een andere natie, die met ons verbonden is, kan ik toch mijn opinie niet verhelden, dat de Franse staf zich ernstig heeft misrekend. Ik veronderstel, dat de Duitsers erin geslaagd zijn hen in de waan te brengen, dat de hoofdaanval zou worden gedaan in de nabijheid van Charleroi en wel ten zuidoosten van die plaats, en, terwijl men zich met ijver gereed maakte om de aanval het hoofd te bieden, zocht men van Duitse zijde het punt uit waar de linie van de geallieerden het zwakst was, om daar met hun hoofdmacht van 400.000 tot 600.000 man door te breken. Op dat zwakste punt stonden juist wij, en vrij spoedig, doch te laat, werd duidelijk dat de Duitsers op Charleroi slechts een schijn aanval uitvoerden om met hun beste troepen onze linkervleugel op te rollen.

Terwijl de Fransen hun aandacht op het centrum gericht hielden, stormde de hele Duitse beschikbare macht naar ons toe, en voor we goed wisten wat er gebeurde, ging de hel voor ons open en zaten de duivels ons op de nek.

Hoe we er nog zo goed af zijn gekomen, is voor mij een wonder. Even verwonderlijk was de manier waarop de Duitsers op ons los stormden. Zij wilden blijkbaar onze linie doorbreken ten koste van hoeveel mensenlevens dan ook. Het was een onmiddellijke optocht van soldaten naar de lijn, waar ze de dood vonden. Zo wilden ze ons blijkbaar afmatten.

Eerst kwamen de Duitsers voorwaarts met een kalmte of ze een wandelingetje deden, maar toen ons vuur in hun gelederen begon te woeden, en er hier en daar lelijke gaten in maakte, veranderde dat.

Maandag, toen wij begonnen terug te trekken, brachten de Duitsers alle beschikbare krachten naar voren om ons te bestoken en ze deden wanhopige pogingen om ons naar het zuidwesten te drijven, teneinde onze verbinding met het Franse hoofdleger af te snijden en een wig te drijven in het leger der bondgenoten. Wij begrepen echter even goed als zij waar het om te doen was en vochten om iedere duim grond om dit plan te verijdelen. Met betrekkelijk gemak zouden wij hebben kunnen weggkomen, indien wij de kant uitgegaan waren, waar de Duitsers ons heen wilden brengen, maar dan zouden wij de Franse linkervleugel ongedekt hebben gelaten en ieder van onze mannen was zich bewust, dat de veiligheid van het hele Franse leger van de kracht afhing, waarmee wij stand zouden houden. Daarom verdedigden wij iedere duim grond, totdat wij op de Franse linkervleugel waren teruggevallen.

De zwaarste verliezen leden wij bij het dekken van onze terugtocht op maandag en de volgende dagen, want de Duitsers spanden al hun krachten in om onze terugtocht in een vlucht te doen ontaarden.

Bij deze gelegenheid gingen onze kanonnen verloren. Ik heb zelf maar één batterij door de Duitsers zien innemen, ze stond achteraan en werd maar zwakjes door infanterie gesteund. De kanonniers deden wat ze konden om de grijsblauwe wolken van aanrukkende Duitsers te weerhouden. Maar Duitse scherpschutters schoten de paarden één voor één neer. Toen vervolgens de Duitse cavalerie kwam aanrennen, was het onmogelijk de kanonnen in veiligheid te brengen. De officieren bevalen ze in de steek te laten.

Op een ander punt zag ik een poging van de Duitsers om een batterij te nemen, mislukken. Reeds hadden Duitse cavaleristen de kanonniers tot de laatste man neergeveld, toen enige compagnieën lere fuseliers, gesteund door artillerievuur, door een aanval met de bajonet de Duitsers verdreven, echter niet zonder dat ook zij ontzaglijke verliezen hadden geleden. Later kregen nochtans de fuseliers bevel de kanonnen te laten staan, omdat er geen paarden beschikbaar waren. Op dat punt hervatten echter de Duitsers in de eerste uren hun aanval niet, zodat men er ten volle in slaagde met opgevangen Duitse paarden deze kanonnen in veiligheid te brengen.

Gerald Morgan schrijft uit Brussel aan een Engels blad, dat hij de 25^e augustus te Soignies, bezuiden Brussel, 400 Engelse krijgsgevangenen had gezien, die op Brussel of Leuven werden gedirigeerd. Het is best mogelijk, dat dit dezelfde 400 Britse krijgsgevangenen geweest zijn, die een van onze oorlogscorrespondenten kort na de verwoesting van Leuven daar heeft gezien, en wiens aanwezigheid hij in verband bracht met de overval, die, volgens het zeggen der Duitsers, tot de tuchting van de stad had geleid.

Merkwaardig was nog, dat de Duitse autoriteiten te Bergen een proclamatie hadden laten aanplakken, waarin te kennen werd gegeven, dat door de inwoners geen versnaperingen dienden te worden gegeven aan de Britse krijgsgevangenen.

Antwerpen, 1 september. Gisteren kon de positie van de Duitse troepen in de omstreken van Asse doen geloven aan een beweging in de richting van Dendermonde. De noodzakelijkheid om de vrije beschikking te behouden over het Land van Waas had trouwens reeds geleid tot het verscherpen van de maatregelen ter bescherming.

Vijandelijke troepen hadden zich gisteren van Brussel op weg begeven naar Asse. Heden hebben zij hun opmars naar het noorden echter niet voortgezet.

Ninove is thans door de Duitsers bezet, evenals Aalst. Van de Duitse strijdkrachten is een groot deel in de richting van Brussel teruggetrokken.

Vanavond zijn in het Land van Waas de verbindingen hersteld.

In de provincie Antwerpen en het grootste deel van Belgisch-Limburg is de toestand onveranderd.

De Duitsers hebben vanochtend Mechelen weer beschoten en in hoofdzaak op de Romboutstoren gemikt.